

Vitus-Bulbuk István

Szenvedés–megelégedés–beteljesedés Jób könyve alapján. Pasztorálpszichológiai reflexiók című doktori tézisének értékelése

A témaválasztás motivációja

Érdeklődéssel vártam, hogy kapok-e utalást arra, hogy mi indítja a szerzőt arra, hogy ilyen téma kutatásába kezdjen. Annál is inkább, mert – bár általában kerül a személyes megfogalmazást –, mégis érezni, hogy ez a kutatás szívügye. Ezért is meggyőző, ahogyan mondanivalóját, feltételezéseit, állításait és kérdésfeltevéseit az olvasó elé tárja. A személyes érintettségre már az első mondatnál kapok egy közvetett utalást: „A szenvedés emberi egzisztenciánk része.” Kihallható az egész dolgozathoz, hogy a szerző *hogyan* vállalja emberségét. És hogy ez mit jelenthet számára, azt egy kivételesen személyes megfogalmazás sejteti meg: „mert ha megküzdöttem szenvedéssel, szöveggel, végső soron bármivel, akkor már nem vagyok manipulálható”. Elismerést érdemel már maga az a tény is, hogy Vitus István mert konfrontálódni a „témák témáinak” egyik legnagyobbikával.

A témaválasztás aktualitása

Ami emberi egzisztenciánk része, az mindenkor aktuális. Kultúrkörünkben jelenleg különösen. A szenvedés elleni totális harc napjainkban már a szenvedő ember ellen is fordulni látszik (Horst-Eberhard Richter megállapítása). Az egyik dimenzió, ahol aktualitása számunkra sürgetőbb, mint máshol, a konfesszionális hovatarozásban jelentkezhet. A protestantizmusnál, úgy hírlik (például Dorothee Sölle szerint), néha „szenvedés-szenvedély” volt (csak volt?) tapasztalható. Egy másik dimenzió geográfiai: a Kárpát-medence lakóinak történelmi, kollektív szenvedéstörténet-tapasztalata mintha erősebben kronifikálódott volna, mint szerencsésebb égtájak népeinél. Végül egy további, szakmaspecifikus dimenzió a lelkészség munkája (és állapota?): a lelkigondozói, pásztori klientúra egy része, pl. a gyászolók, krónikus betegek, aktuális, reaktív szenvedést él át. Másoknál, a „megfáradtaknál és megterhelteknél” a depresszív érzelmek dominanciája ismerhető fel, s mivel senki sem szenved egyedül, a segítők, a professzionális pásztorális segítők is, permanensen fenyegeti a „megfertőződés veszélye”.

A témaválasztás célja

A szerző maga ezt a céldefiníciót adja meg: „[...] módunkban áll megvizsgálni, hogy a *postmodern* (fragmentált) embernek milyen megküzdési lehetőségei, stratégiái vannak, amelyek mintegy a jóni életút körvonalait tudják megrajzolni, legalábbis a vélhető hasonlóságok rámutatására alkalmasak”. Ezzel a modern pszichoterápia egyik égetően aktuális szegmenséhez nyújt elméleti-teológiai és pásztorálpszichológiai hozzájárulást az individuális és kollektív úgynevezett coping-stratégiák és a rezilienciakutatás területéhez. A témafeldolgozás igényt

tarthat a humán társtudományok elméleti és gyakorlati szakembereinek érdeklődésére is. Véleményem szerint a dolgozat hozzájárulást nyújt az olvasónak ahhoz, hogy „[...] ha megküzdöttem szenvedéssel, [...] akkor már nem vagyok manipulálható”. Magától a szenvedéstől (sem). A mi kiegészítő professzionalitásunkban ez eminens fontosságú.

A témaválasztás kiindulási hipotézisei

A szerző adekvátan választotta meg a kiindulási hipotézist: „Hipotézisünk szerint Jób szenvedése az Istennel való találkozás következtében minőségileg átalakul mintegy egzisztenciális és életszemlélettel kapcsolatos változásnak köszönhetően, ami az isteni kinyilatkoztatás (szem)tanúságában mint a nyelvészménybe való bevonódásként, részvételként fejeződik ki, és abban történik, mindezt pedig a megelégedés (megbékélés), valamint a beteljesedés fogalmaival szeretnénk megragadni és körüljárni.”

A témafeldolgozás meghatározó szempontjai

A szenvedés mindig olyan multifokális spektrumban jelenik meg, amit mi csak fragmentálisan tudunk felismerni, értelmezni és kifejezni. Értelmezéséhez különböző tudományágak nézeteire van szükség. A tudományelmélet egyes képviselői szerint a teológia kellene hogy „A” szintetizáló tudomány legyen, amely a sokszempontúságot egységes egészzé dolgozza össze. A pasztorálpszichológia – állapítja meg a szerző is – ezt operacionalizálja a maga multidiszciplináris területén. Így maga a téma határozza meg a feldolgozás szempontjait: a legegisztenciálisabb emberi jelenségek egyikét csak multifokálisan lehet megközelíteni. Vitus István a Gilgames-eposztól a posztmodern-posztkeresztényen korrig a pszichológiai-pszichoterápiai irányzatokon át, a modern filozófiai vonatkozó nézeteket vázolja a jöbi teológiába bevezetve zárja be a szenvedésnézeteken át vezető körutat.

Elismerést érdemel az, ahogyan a szerző kiforrott stílusával élvezetet nyújtóan kalauzolja az olvasót. A tudományos igényű anyagfeldolgozás mellett nem hallgatja el személyes értelmezését sem. Ezzel elgondolkodásra készíti az olvasót is.

A nézetekben egyrészt a közöset keresi, másrészt poentírozottan érzékelteti a különböző tudományos provenienciák meghatározta különbségeket. Így valószínűsíti meg egyik választott célját, a *distinctio sed non separatió*t, az ilyen értelemben vett integratív szemléletet.

A témafeldolgozás struktúrája

A választott struktúra jól megfelel a témának és a feldolgozás céljának. Az elméleti részek önmagukban is figyelemre méltó bevezetést nyújtanak egyes részművekbe. Ez áll az 1. részre is: *A szenvedés értelmezésének rövid története. Vallástörténeti áttekintés.* Ezt a messzi múltba vezető kirándulást a számos, jól megválasztott szemléltető-elmélyítő irodalmi idézettel teszi a szerző élvezetessé az olvasó szá-

mára. Arra viszont nem találtam utalást, hogy például a buddhizmus és a hinduizmus miért marad ki ebből a filozófia-, vallás- és kultúrtörténeti körképből.

A *pszichológia szenvedéssel kapcsolatos megközelítéseit* tárgyalva a disszertáció pontosan határozza meg a pszichológiának a teológiához való viszonyát: mivel a pszichológiának nem a teleologikus magyarázat a feladta, hanem jelenségek diagnosztizálása, leírása és befolyásolásának keresése, a kapcsolat komplementáris és kölcsönösen konstruktívan korrektív. A Jób-történet értelmezéséhez a következő pszichológiai irányzatokat ismeri fel korrelánsnak:

- Descartes-nál látja az (Offray de La Mettrie-i) l’homme machine eredetét, de a modern „lélekközpontú” filozófiáékét is.
- A mechanikus emberszemlélet vonalát Freudig húzza meg,
- majd Anna Freudnál jelenik meg dominánsabban, hogy az emberhez megküzdési (coping) stratégiák is hozzátartoznak. A Jób-történet pedig a pszichológia terminológiájában egy coping-történet. Helyesen jelenti ki a szerző, hogy a coping pasztorálpszichológiai értelmezéséhez a jungi értelemben vett *elviselés* elfogadása is fontos. Figyelemre méltó, ahogy Vitus István a lehetséges párhuzamokat összegzi.
- A determinizmus kérdése a Jób-történet egy további fókuszpontja. Amikor a kognitív pszichológiában, például a Chomsky–Piaget-vita már a determinizmust és a konstruktivizmust különböző tényszerléletekként ütközteti, az a bibliai történetben a barátok megnyilvánulásaira is emlékeztethet. A részek, a világ összehangolhatóságát hirdető Gestalt-pszichológia tükrében pedig az jelenhet meg, hogy hogyan rendeződhet újra egységbe egy szét-esett (jóbi) élet.
- Jóbhoz hasonlóan minden ember potenciálisan már magában hordozza a pozitív irányba fejlődés lehetőségét, azt lélektanilag Carl Rogers humanista pszichológiájával alapozza meg a dolgozat. A pszichoterápiában a logoterápiánál található meg az a nézet, hogy „[...] az ember önismeretének és önkibontakozásának jegyeit és lehetőségét nem magában találja meg, akkor nyeri el önmagát, ha képes az *öntranszcendenciára*.” (100. old.)

További kutatási feladta lenne, hogy a rendszerszemlélethez kapcsoló pszichoterápiák összefüggésében milyen üzenete lehet a Jób-történetnek. Szenvédéskezelése mennyiben releváns „szenvédő rendszerekre”, például a családra, mikro- és mezzoközösségekre nézve?

A szenvedés állapotához és értelmezéséhez jól válogatott áttekintést nyújt a *Mi a neve a szenvedésnek?* rész, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy a bio-pszicho-szociális életminőség-szemlélet ma már bio-pszicho-szociális-spirituális paradigmaként jelenik meg. Kérdés, hogyan válhat a konfesszionális-tradicionális, dogmatikus vallásforma ehhez az *individuális-exisztenciális* paradigmához.

A 2.4. rész a neurotikus és a reaktív szenvedésérzetnél fontos rámutatni arra, hogy nem lehet alapvető kvalitatív vagy kvantitatív különbséget posztulálni. Az amputáció és a fantomfájdalom példáját érdemes lenne differenciáltabban is értelmezni. A megküzdési stratégiák bemutatása átfogó, kompetens, és ugyanez áll

a szenvedés negatív és pozitív hatására is. A pszichológiai áttekintést vizsgáló rész a szerző személyes, összefoglaló konklúziójával zárul. Elgondolkodtam ezen a mondatán: „A szenvedés megértése közös erőfeszítés.” Valóban kategória a „megértés”, és a megértésre törekvés a viszonyulási dimenzió? Jól tudom követni viszont a szerző következő gondolatát, ahol a szenvedés szolidáris megközelítéséhez a numinozum-tremendum irányt említi, a szenvedés „szentsége”, ha más megfogalmazásban is, de a pasztorálpszichológia fragmentális emberképének fontos feltételezése.

A 3. és 4. rész a filozófia felől tekinti át a szenvedés megismerésének *lehetetlen lehetőségét*, és bemutatja a Jób történetének szempontjából fontos pozíciókat, és megalapozza a bibliai szöveg elemzését. Mindkét fejezet alapos, igényes és informatív feldolgozás, nyelvezete élvezetes. Nemcsak az ószövetségi kor Istene és képlete számára fontos az egyes teológiák dekonstrukciójának bemutatása. A német Westermann és az amerikai Brueggemannt követve vezetí végig az olvasót a jóbi szenvedőknel „új kreációt” nyitó istentalálkozáshoz. Így nyílik meg az út a megelégedésen és megbékélésen át a beteljesüléshez, a már nem hiányoktól dominált élethez.

A pasztorálpszichológia önértelmezéséből kiindulva határozza meg a kutatáshoz választott alapbeállítottságot: a multidiszciplináris megközelítés a szemlélete teljesevéhez, az „egybenlátáshoz” vezet. De (Gadamer értelmében) a „létezés és a megismerés központjában” mindig az „értelmező magatartás” áll, „mert számunkra, emberek számára, nem létezik semmi, ami kívül van a hermeneutikai szituáción: minden, ami egyáltalán van, csak értelmezve létezik, és értelmezve lesz azzá, ami” (327. old.).

A kutatás

Az elvégzett kutatás módszertanilag megfelel az ilyen kutatások általános követelményeinek. Az eredményt a szerző így summázza: „[...] mind az érzelmi indíttatású, mind a céltudatos cselekvés együtt változik a problémaelemzéssel. Ez együtt tud járni az alkalmazkodással és a segítségkéréssel. Így egymásba fonódva változnak és tesznek eleget annak, hogy az egyén a veszteségét minél hamarabb és minél hatékonyabban fel tudja dolgozni, ami a továbbiakban segíti a megelégedettség megfelelő fokát elérni. Ugyanerre a következtetésre jutottunk abban az esetben is, amikor a nők és a férfiak eredményeit vetettük alá statisztikai feldolgozásnak.” (268. old.)

Értékelés

A szakirodalom feldolgozása kifogástalan. A szerző biztos érzékkel, magas szakmai kompetenciával választotta meg a reprezentatív publikációkat az egyes témakörökhöz. Nemzetközi szakirodalomi ismerete kimagasló (a bibliográfia 154 publikációt ad meg, az idegen nyelvű és a hazai források aránya megfelel a tudományos igénynek).

Az idézések módja, a források megjelölése megfelel a tudományos értekezések követelményeinek.

A magyar multikonfeszionális teológiai kutatás köszönettel tartozik már magáért ezért a bibliográfiáért is.

A nyelvezet és fogalomhasználat példás. A dolgozat nyelvezete és szabatos stílusa megfelel a tudományos értékezések, a nyelvhelyesség és a stilisztika követelményeinek. Jó érzékkel és mértékletesen alkalmaz teológiai és pszichológiai terminusokat és személyes állásfoglalásokat. Ott, ahol nagyon is érezhető, hogy merre dobog Vítus István szíve, képes ezt úgy érzékeltetni, hogy betartja a tudományos kutatás megkövetelte neutralitást.

További kutatási javaslat

További kutatási javaslat: ehhez az elméleti alapvetésnek szükséges operatív folytatása lenne egy olyan projekt koncepciójának és metodikájának a kidolgozása, amely az egyéni és csoportos lelkipozói gyakorlatban hasznosítható, s amely a jóbi paradigma gyakorlatba való áttételét adja meg.

Összegzés

A teológiai–pszichológiai–filozófiai szinoptikus szemlélettel teljesebb képet nyújt arról az egzisztenciális állapotról, amit szenvedésnek nevezünk. Ezért értékes hozzájárulás a magyar nyelvű, teológiai szakirodalom bővüléséhez, de jelentős a hazai pszichológia és a pszichoterápia számára is. (Kívánom és remélem, hogy kiadásakor a marketing ebbe az irányba is megtörténik.)

A teológia őseredeti és aktuális feladatának tekinthető a tudományágak közötti kapcsolatteremtés, átjárhatóság művelése. Ez a kutatás értékes hozzájárulás ehhez, és felmutatja annak lehetőségét és értelmét, hogy hogyan érdemes együttgondolkodni.

Jób könyve eleve maga megzavarja a teológia „állóvizeit”. Az értekezés minden polémia nélkül mutat rá mind a teológia zsákutcáira, mind a pszichológia kényszereire is, amelyeknél a szenvedés tendenciózus értelmezése sejlik fel.

A teológus szerző értékes példát ad arra, hogy hogyan kezelhet egy teológus teológiai témákat úgy, hogy az mindkét diszciplína tudományos igényeinek megfeleljen.

Vitus-Bulbuk István disszertációja mind tartalmi, mind formai szempontból hiánytalanul megfelel a tudományos követelményeknek. A szerzőre és munkájára, további tudományos tevékenységére Isten áldását kívánom, a disszertáció feltétel nélküli elfogadását és a doktori cím megadását javaslom Vítus Istvánnak.

Dr. theol. Dr. h. c. Hézsér Gábor